

Gáll H. Erwin (Bukarest):

Honfoglalás kori temetők Erdélyben

„Az evidencia körébe tartozik a 10. századdal foglalkozó szakemberek számára, hogy őseinknek jelentős része elsősorban nagyállattartó volt, tehát jelentős állatállománnyal rendelkeztek. Élettani okokból főként a kérődző állatok, leginkább a szarvasmarha és a juh igényli a sót, a kősóra az állati szervezetnek okvetlenül szüksége van. Minél inkább eltér az állatok takarmányozása és tartása a természet által előírt módtól, annál inkább szükség lesz a sóra mint kiegyenlítő szerre, és pedig mint tápszerre, fűszerre és mint gyógyszerre. A só lehetővé teszi nagyobb mennyiségű takarmány megemésztését, csökkenti vagy megszünteti az emésztésben beállt zavart. Só azonban a Kárpát-medencében kivételesen csak az Erdélyi-medencében található, amely az alsó-badeni geológiai korszakig vezethető vissza, vagyis ezelőtt mintegy 20–22 millió évre. A medence sólelőhelyei elsősorban a medence északnyugati és középső részén találhatóak, és ahogyan középkori példák is mutatják, két útvonalon szállították nyugat felé: vízi úton a Maroson Szegedig és a Szalacsi sóúton Szolnokig. Ugyancsak fontos tény, hogy a sóbányák kezdettől királyi birtokok voltak, illetve az államhatalom központilag irányította ezeket... Az északnyugat-erdélyi, kolozsvári temetők Felső-Tisza-vidéki kapcsolatai alapján az sejthető, hogy a 10. század első felében e centrum központi hatalma foglalja el e területek csomópontjait, ez pedig egyértelműen kapcsolatban lehetett a sókitermeléssel, vagyis a medence nyugati területeinek meghódítását – ellentétben az Alfölddel – elsősorban a sószükséglet motiválta, és nem a letelepedés. Éppen ezért jelentős telepítésekkel ebben a korszakban nem számolhatunk.

Ha feltérképezzük a 10. századi erdélyi-medencei lelőhelyeket, akkor az a kép alakul ki, hogy a klasszikus honfoglalás kori temetők csak a terület nyugati részén koncentrálnak, esetükben pedig két időrendi szakaszt tudunk elkülöníteni: 1. A 10. század első felében a klasszikus honfoglalás kori fegyveres réteg csak Észak-Erdélyben mutatható ki (Kolozsvár–Kalevala utca–Szántó utca–Zápolya utca). 2. Erdély középső és déli területein később jelennek meg az ilyen típusú temetők (Marosgombás, Gyulafehérvár–székesegyház–Császárforrása–Brândușei utca, Maroskarna „B” és „C lelőhely, Szászváros, Déva–Micro 15), tehát Délnyugat-Erdélyt (Gyulafehérvár központtal) valószínűleg később kezdik betelepíteni. Arra a kérdésre, hogy a medence keleti felét uralmuk alatt tartották-e vagy sem, a régészeti adatok alapján nemleges a válaszunk, hiszen tipikus lovas-fegyveres temetőt a Marostól és a Kis-Szamostól keletre egyáltalán nem ismerünk...

Az Észak-Erdélyhez tartozó Kolozsvár környéki temetők lelet anyagának erős Felső-Tisza-vidéki kapcsolatai arra utalnak, hogy a honfoglalók már a 10. század elején a régiót ellenőrző fontos katonai központot hoztak létre itt. Ugyanakkor a Kis-Szamos medencéjéhez tartozó mikro régióból ismertek a 7–9. századra keltezett települések, illetve hamvasztásos temetők (Ajtony, Doboka, Kályán, Kisbács, Kolozsvár, Nádasdaróc, Nagyiklód, Nemeszsúk, Szamosfalva), amelyek gyakorlatilag lefödik az egész medencét. Bóna Istvánhoz hasonlóan azonban a Kis-Szamos völgyében előkerült hamvasztásos temetők felső kronológiai határát nem a 9., hanem a 10. században tartjuk lezárhatónak. Ezt erősíti meg a nemzetközi szakirodalom is, hiszen más területeken a hamvasztásos rítus nemcsak a 9. században, hanem a 10., sőt a 11. századból is ismert. Vagyis a keltezéssel problémák vannak.

Tovább lépve, ha a 10. századi temetők elterjedésének térképét vizsgáljuk, azt észlelhetjük, hogy a Kis-Szamos völgyében teljesen hiányoznak és ismeretlenek a 10. századi szegényes mellékletű, nagy sírszámú honfoglaló magyar temetők, illetve sziget-szerűen jelennek meg a kolozsvári honfoglalás kori nagy százalékarányban fegyverükkel eltemetett népesség temetői. Mindez arra utal, hogy a hamvasztásos temetkezéseket gyakorló népességet a 10. századi honfoglaló magyarok nem elpusztították, hanem integrálták a kor gazdasági-politikai-katonai

struktúráiba, legyőzött népekként. A Kis-Szamos régiójától radikálisan különbözik a 10. századi közép- és dél-erdélyi leletanyag, amelynek dél-alföldi tipológiai kapcsolatai arra utalnak, hogy Észak- és Dél-Erdélyt különböző irányból érhatték hatások (betelepülés-betelepítés, kereskedelem). Halvány jelek arra utalnak, hogy a 10. század első felében a honfoglalók már Dél-Erdélyt is ellenőrzésük alá vonták. Észak-Erdély leletanyaga egyértelműen elsősorban Felső-Tisza-vidéki kapcsolatot tükröz, és az ottani anyagot biztosan tudjuk a 10. század első felére keltezni, míg a dél-erdélyi régészeti anyag alapján sajnosnem lehet megállapítani, hogy mikor jelenik meg a honfoglaló lovas-fegyveres rétegrévészeti hagyatéka (amelyet csakis hódítással magyarázhatunk). Úgy tűnik azonban, hogy jelentősebb népmozgásra csak a 10. század közepén-második felében kerülhetett sor, a leletanyag tipológiai kapcsolatai alapján egyértelműen nyugati irányból, az alföldi tájakról történhetett. Időben párhuzamosan a gyulafehérvári temetőkben azonban más eredetű népesség(ek) is temetkezett/temetkeztek; temetkezési szokásaik alapján avar, a 9.századi bolgár uralom során Erdélyben került bolgár-törökség és a hamvasztásos temetkezésekről a csontvázas temetkezésekre áttérő népességről beszélhetünk (ezt a tényt támaszthatja alá a Gyulafehérvár környékén jelentős mennyiségben előkerülő szláv helynévanyag is). Gyanítható, hogy a bolgár hódítás következményeként idekerülő népesség mellett az Erdélyi-medencében az avar uralom alatt lezajló betelepítések eredményeképpen jelentős avar, illetve szláv népességgel (is) számolhatunk. Következésképpen Dél-Erdélyben a 10. századi magyar katonai és politikaihonfoglalás ezt a különböző eredetű népességet magába foglaló közösséget nem elpusztította, hanem integrálta a kor politikai struktúráiba, természetesen mint legyőzött népességet. Régészeti szempontból nehezen lehet kimutatni, hogy a meghódított területeken élő népesség milyen szinten és milyen gyorsan asszimilálódott a 10. század első két harmadában. Különálló temetőjüket a Gyulafehérvár-Brândușei utcában tárták fel, a gyulafehérvári Mentőállomás és Császárr forrása temetőiben pedig a helyi vagy telepített népesség párhuzamosan temetkezhetett a honfoglaló magyarsággal. A dél-erdélyi leletanyag egyes elemei, mint például a Kárpát-medencéből hiányzó egytagú és csontból készült oldalpálcás zablák, valamint a hurkos fülű, trapézalakú kengyelek alapján ugyanakkor feltehető a kérdés, hogy a 10. században nem történhetett-e egy újabb keleti migráció. E közösségek esetében – például az alföldiekkel ellentétben – más gazdasági rendszer és más társadalmi konstrukció működhetett. A gyulafehérvári Mentőállomás temetőjében fegyver nélkül eltemetettek csontváza esetében megfigyelt csigolyadeformálódások alapján a közösség tagjai esetében erős fizikai megterhelésre következtethetünk, ellentétben a kolozsvári Szántó utcai temető fegyveres sírjaival, amelyekben nem találni ilyen jellegű elváltozásokat. Tehát sejthető a 10. századi hódítók és a meghódítottak közötti munkamegosztás, amely természetesen mindig kapcsolatban állt az egyén társadalmi pozíciójával és eredetével is. Ha térképre vetítjük a 10. század különböző időszakaira keltezhető lovas-fegyveres temetőket, illetve a hibásan 7–9. századra datált hamvasztásos és birituális nekropoliszokat, akkor megállapíthatjuk, hogy ezek földrajzilag nagyon jól kiegészítik egymást. Az biztos, hogy tipikus honfoglaló magyar temetkezés a Marostól és a Kis-Szamostól keletre, a Maros felső völgyében vagy a Nagy-Szamos és a két Küküllő völgyében mind a mai napig ismeretlen, viszont ... a Közép-Kelet Erdélyből nagyszámú hamvasztásos, illetve birituális temető ismert, egyese pedig, mint a medgyesi vagy a mihályfalvi, biztosan 10. századi keltezésűek. E jelenséget akár egy 920 tájára keltezhető arab forrás is megerősítheti, miszerint a magyarok „állandóan legyőzik azokat a szlávokat, akik közel laknak hozzájuk. Súlyos élelmiszer-adókat vetnek ki rájuk, és úgy kezelik őket, mint foglyaikat”, magyarul ez is azt bizonyítja, pl. nyelvészeti adatok mellett, hogy az Erdélyi-medence keleti részein (is) szláv nyelvű népesség lakhatott.” (Részlet Gáll Erwin: „A periférikus 10. századi Erdélyi-medence. Néhány gondolat a 10. századi ’magyar hatalmi hálózat’ erdélyi hódításáról.” *Korunk* 2014/8. c. írásából 86-89. oldal.)